

Милош М. Ковачевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

УДК 821.163.41.08-93-32 Пржуљ Ж.

О ЈЕЗИКУ И СТИЛУ ЈЕД(И)НЕ СРПСКЕ ЗБИРКЕ ПРИЧА О ДЈЕЦИ У ГРАЂАНСКОМ БИХ РАТУ

Апстракт: Грађански рат у БиХ, у који је био увучен и српски народ, био је честа тема српских писаца, посебно оних из БиХ, и то како прозних тако и великог броја pjesника. Међу књигама што се баве тематиком посљедњег „српског рата” ријетке су, готово уникатне, оне посвећене дјечи. Од српских писаца, колико нам је познато, уз Јована Лубардића и његов роман *Дјечак и његов шћипић* (1997) само је Жељко Пржуљ, који је био борац и командир у Војсци Републике Српске, а тек током и непосредно након грађанског рата постао и књижевно афирмисан – написао цијелу збирку прича о дјечи захваћеној вихором посљедњег рата – збирку *Дјеца са љранице* (1977).

У раду¹ освјетљавамо стилско-језичке карактеристике, специфичне за ову Пржуљеву збирку прича за дјecu. У раду се показује које су све карактеристике не само на тематском него и на наратолошком и стилско-језичком плану условљене дјечјим животом у ратном контексту.

Кључне ријечи: Жељко Пржуљ, дјечјија књижевност, ратна књижевност, стилско-језичке карактеристике, контраст.

Жељко Пржуљ не спада у општепознате нити општепризнате српске писце, а писао је и објављивао и прозу и поезију и драмске текстове. И то све по завршетку грађанског рата у Босни и Херцеговини, готово одмах по потписивању Дејтонског споразума. Написао је чак петнаест књига², с тим

1 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: „Динамика структура савременог српског језика”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Жељко Пржуљ је рођен на Илици, у Сарајеву, 1964, и досад је објавио петнаест књига: 1) *Браћа њо улици* (1995, 1996, 1998); 2) *Из Српској Сарајева* (1996); 3) *Дјеца са љранице* (1997); 4) *Дабојда црк’о рокенрол* (1998); 5) *Наличје* (2000); 6) *Ошкуд ти овде* (2002); 7) *Посљедњи љлемићи* (2003); 8) *Незашићени свједок* (2004); 9) *Између два љојоја* (2005); 10) *Горшћак у шенама* (2006); 11) *За њеде* (збирка поезије за дјecu, 2008); 12) *Седми два* (2012); 13) *Посљедњи дани Гаврила Принципа* (радио драма, 2014); 14) *Рука анђела* (роман, 2014), и 15) *Владика слава Му и милосћ* (роман, 2016). Основну и средњу школу завршио је у Сарајеву, гдје је, како сам каже, сасвим случајно завршио и Грађевински факултет, и до рата радио

да је прву објавио 1995, док посљедња на корицама носи годину 2016. У том грађанском рату Пржуљ је био борац и командир у Војсци Републике Српске, те ратни дописник многих листова у Србији и Републици Српској³. Зато није ни чудо што већина Пржуљевих књига за тему има живот српског народа у Сарајеву и околини у току и након посљедњег одбрамбено-отаџбинског рата. И већина их је прожета „личним искуством”, што Пржуљ и сам признаје у једном интервјуу⁴: „Све моје књиге” – вели Пржуљ – „од поезије за децу до романа о хватању четника после Другог свјетског рата имају велику дозу личног искуства. Ја не знам другачије. Због тога и нисам добар писац, не знам да измислим, да разрадим тему и догађаје, већ само један обични евидентичар догађаја око себе”.

У петнаестокњижном досадашњем опусу Жељка Пржуља по много чему се издваја збирка прича за децу *Дјеца са іранице* (штампана 1997. године). Она се не издваја само по томе што је то једина Пржуљева збирка дјечијих прича, него још више по томе што је у српској књижевности, између низа књига што се баве тематиком посљедњег одбрамбено-отаџбинског рата, она једина збирка прича која је посвећена проживљавању рата и ратних страдања саме дјецe⁵. Да грађански рат у БиХ није остао изван

многе послове, као продавац на пијаци, сценски радник на Телевизији Сарајево, портир у Дому здравља, продавац новогодишњих честитки и наставник општетехничког образовања у једној основној школи. У посљедњем рату у БиХ Пржуљ је био борац и командир у Војсци Републике Српске, те ратни дописник многих листова у Србији и Републици Српској.

3 *Вечерњих новостии, Дује, Јавностии, Инијервјуа, Срјске војске, Срјској слова, листа Сјуијра, Оињишииа, Срјској іласа и Ослобођења.*

4 Интервју је даг Неди Симић-Жерајић, 29.9.2011, за бањалучке дневне новине *Глас Срјске*.

5 Уз ову Пржуљеву збирку прича, колико нам је познато, ратном усуду српске дјецe у посљедњем грађанском рату у БиХ једино је још посвећен роман Јована Лубардића *Дјечак и њеіов шіїиі* (Београд: Bookland, 1997). О овоме Лубардићевом роману, поредећи га са романом муслиманског писца Зејхира Хасића *Мјесец, сан и іаиирни авиони* (Тузла: Босанска ријеч, 2007), врло обавјештајно и утемељено писао је Ј. Љуштановић (2012), издвајајући и његове сижејне и књижевноестетске карактеристике. Из Љуштановићевог приказа сазнајемо да „јунак романа *Дјечак и њеіов шіїиі* живи само с мајком у босанској варошици у којој рат траје, у часу када се роман збива, већ пуне три године. Срби и Муслимани (Бошњаци) непрестано преотимају делове града једни од других, померајући цивилно становништво своје националности и своје вере у делове града које запоседају. Дечакова мајка је у поодмаклој трудноћи и дечак се поставља заштитнички. Главни ток романа почиње када дечак излази из куће да би одмаио непријатељске војнике. Тиме роман добија елементе авантуристичке фикције, отпочиње дечаково лутање међу зараћеним странама у Босни. Дете се у том лутању суочава с насиљем свију (и својих – Срба), али и са људскошћу и добротом на свим странама. И оно, чини добра дела, брине се у ратном метежу о муслиманској девојчици којој је мајка погинула. Његова вера у љубав и доброту појављује се, метафорично, као чудесни штит који га чува од свих опасности. Слути се код детета зачетак православне религијске осећајности. [...] *Дјечак и њеіов шіїиі* Јована Лубардића све време оперише свешћу о предратном заједничком животу и проналази његове вредне остатке и у трагичним ратним збивањима. Већ

интересовања српских писаца, посебно оних из БиХ, свједочи велики број како врло запажених прозних остварења (нпр. Тихомира Левајца, Мирослава Тохоља или Владимира Кеџмановића⁶, да само њих споменемо), тако и можда још већи број пјесничких збирки (о чему свједочи и врло вриједна монографија *Завјешто њамћење њјесме* Ранка Поповића). Зато се тешко не сложити с констатацијом Радослава Самарџије, „поговорача” ове Пржуљеве збирке, да она „у контексту савремене књижевности представља несвакидашње угодно изненађење. Први разлог за ту тврдњу је што у ово вријеме још нико на овим просторима на такав начин и о тој теми – дјетета у ратном окружењу – није писао” (Самарџија 1997: 81). А „дјеца су” – вели Самарџија – „највећи страдалници недавно минулог рата и његови најупечатљивији свједоци, на жалост, и његови учесници, а иако млад аутор, Жељко Пржуљ се осмјелио ухватити у коштац са изазовом литераризовања дјечјег свијета у ратним временима. Већином су то на први поглед обични дјечји доживљаји у ратном колоплету, који се силом прилика испреплићу са одвећ грубом и трагичном стварношћу, стварајући тиме и посебну слику рата, можда и најзначајнију коцкицу у његовом свеукупном мозаику” (Самарџија 1997: 81).

У књизи је Пржуљ, дакле, из перспективе садашњег читаоца, па био он дијете или одрасли, одсликао необичне а у рату врло обичне дјечије догађаје и доживљаје. И показао да је изнесена оцјена о себи као писцу, који је „само један обични евидентичар догађаја око себе” – не само израз скромности него и израз иронијског односа према разлозима (не)оправданог ћутања критике о његовом дјелу. А критика, посебно критичари дјечије књижевности, с претпоставком да се њихова критика темељи на научним критеријумима „препознавања” књижевноумјетничких вриједности једнога дјела – није смјела остати gluva на ову по много чему, па и по својим књижевноумјетничким досезима, уникатну збирку прича о усуду дјече у посљедњем отаџбинско-одбрамбеном рату у Босни и Херцеговини.

Посебно и стога што је у историји српске књижевности за дјечу ратна тематика врло обична, и што њој припадају нека од најзначајнијих српских прозних дјела, споменимо само дјечије романе Бранка Ћопића *Орлови рано лете*, *Славно војевање*, *Биљка у златној долини* и *Доживљаји Николејшине Бурсаћа* или пак акционе ратне романе Арсена Диклића *Салаш у Малом рићу* и *Не окрећни се сине*, који су „сликовит уметнички документ о једном

описана сцена сусрета с очевим пријатељем, Бошњаком, али и мајчин боравак у варошици насељеној претежно Хрватима, у којој се она склања код предратних пријатеља да би се породила, доказ су некадашњег заједничког живота. Истовремено, дечак, главни јунак Лубардићевог романа, среће се с насиљем на свим странама. [...] Лубардићев роман показује да и насиље и доброта припадају свим зараћеним странама у Босни. *Дјечак и његов шћипиј* је снажна потврда доживљаја рата и страдалничког искуства” (Љуштановић 2012: 147–152).

6 В. о Кеџмановићу и Левајцу у: Ковачевић 2012: 274–310, о Тохољу у: Ковачевић 2016: 5–32.

времену-невремену и грозничавој атмосфери која помрачује доба дечаштва и сам човеков живот” (Петровић 2008: 331). Та ратна проза за дјецу, говорећи „о детињству ратом опрљеном” у Другоме свјетском рату, гдје „деца остављају игру и укључују се у борбу, подносе ратне тегобе, јуришају на бункере и своју младост пружају на олтар домовине” – „за две-три деценије мења лице литературе” (Петровић 2008: 238).

Зато је овом отаџбинско-одбрамбеном рату, гледаном из перспективе књижевности за дјецу, од Другог кудикамо подобнији Први свјетски рат, будући да је он био „потпуно туђ дечјој књижевности” (Петровић 2008: 238). А да ипак попут Првога свјетскога рата и овај отаџбинско-одбрамбени не остане баш потпуно туђ дјечијој књижевности, заслуга је прије свега Жељка Пржуља и његове и српске једине дјечије прозне књиге прича с ратном тематиком. Ако ни због чега другог због тога је ова збирка морала добити шири критичарски одјек у српској књижевности. А није. А она је то, како ћемо у овоме раду покушати доказати, својом не само тематско-жанровском уникатношћу, него прије свега својим књижевноумјетничким квалитетима заслужила. Наш основни циљ у овоме раду јесте да освјетљењем стилско-језичких специфичности ове Пржуљеве збирке прича за дјецу укажемо на њену књижевноумјетничку вриједност. Рад треба да покаже које су све карактеристике и на тематском, и на наратолошком и на стилско-језичком плану „предодређене” дјечијим животом у ратном контексту.

Након ишчитавања Пржуљеве збирке *Дјеца са границе* читаоцу, а самим тим и сваком њеном интерпретатору, најприје у очи упада њена *композициона структура*. Ова збирка прича има затворену композицију, у чијој подлози је структура године као временског периода, састављеног од мјесеци као конститутивних елемената. Пошто година има дванаест мјесеци, и збирка има дванаест прича. Сваком мјесецу одговара једна прича. Низање прича прати слијед мјесеци, тако да је догађај из прве приче смјештен у јануар као почетни мјесец године, а догађај из посљедње приче у децембар као мјесец којим година завршава. Сви мјесеци уз то припадају истој години: 1995. као посљедњој години рата. Тако је сваки од дванаест темељних догађаја и/или доживљаја описаних у овој Пржуљевој збирци временски ситуиран у један од дванаест мјесеци завршноратне 1995. године. У свакој причи је и експлицитно наведено у коме се мјесецу њена радња догађа. Опис мјесеца има специфичну улогу у структурисању приче. То је по правилу једини и/или најупечатљивији дескриптивни дио приче⁷. То је по правилу и једини

7 Истина, покаткад пробљесне врло упечатљив експресивношћу и фигуративношћу прожет опис ратне ситуације у којој се одвија радња приче, попут сљедећег с почетка приче „Бијели облаци над Хаџићима”:

Није било звукова. Пси луталице остали су у својим логама, сове већ ноћима нису долазиле на посао, звијезде су се ишуњале и сад нијемо гледају шта се то испод њих догађа, свјетла мјесецима нема, музика годинама не свира, а људи о давним, срећнијим временима,

дио приче с наглашеном фигуративношћу, при чему није случајно да међу фигурама доминира персонификација. Дескриптивне екскурсе о мјесецу у ком се догађа радња приче Пржуљ најчешће смјешта на сам почетак приче. Развијеност описа у директној је вези са његовим мјестом у структури приче: што је опис удаљенији од почетка, то је краћи и фигуративно сиромашнији. За потврду преносимо дескриптивне микродискурсе двају мјесеци, првог и посљедњег у години: а) јануара и б) децембра.

а) Као сваки други савјестан ђак и јануар је радио свој домаћи задатак из ликовног. Цртао је чудне пејзаже по стаклу, с неба пуштао ситне пахуљице и под стрехом скупљао мршаве врапце. Вјетар с Требевића пјевао је своју ледену пјесму – успаванку несташним дјечацима. Снијег је као плашт прекривао пуне улице и само су ријетки пролазници брзо замицали у неки од улаза. Грбавица се облачила у бијело рухо и спремала за своју трећу ратну Бадњу ноћ. („Бадње вече”: 5)

б) Децембар је провиривао из магле, таман и сијед. Не знам да ли су само у Брчком децембарске ноћи дуге а дани кратки, и да ли само у том граду пахуљице откинуте са обрва старог мјесеца по његовом трагу засипају пут до ријеке. Кад за три дана децембар пређе преко моста на Сави и оде, ваљда ће бити дужи дан, мање магле и бар мало топлије. („Стари шљем”: 76)

Остали мјесеци – од фебруара до новембра – описани су најчешће са једном или двије стилски и фигуративно упечатљиве реченице:

А вани фебруар. Хладан и негостољубив. Снијег замео уске путеве, мраз их учаурио, а онда их колоне разгазиле и од њих направиле фортификацијске препреке. („Пут у снијегу”: 11); Март се као лопов ушуњао у Приједор. Нико није видио да ли је дошао од језера или уз Сану. („Дјечак и пас”: 21); Дрина је у априлу као презрела шљива. Набујала и нарасла од истопљеног снијега са околних планина и тамноплава, на неким мјестима скоро црна, ваљала се својим стољетним водотоком кроз пропупало шибље. Тамноплава, бијела и свијетлозелена боја сваке године се сложе као најљепша природна застава или кулиса. („Маријана и деда”: 26); Мај у Касиндолској улици најљепши је мјесец у години. Тада се скину рукавице и тешке чизме, замиришу јорговани, липа и дјевојчице, а дјечаци се окупе на раскрсници и играју зуце, тапке, јањине и сланине, ћора-баке, и задиркују касне пролазнике. („Мај у Касиндолској”: 31); Јуче је био Видовдан. На гвозденом луку изнад капије цркве Покров Пресвете Богородице у Мркоњић Граду још су залијепљени стајали букети пољског

шапатом причају.

Није било других звукова сем брундања челичних птица и јаука њиховог оперушаног перја.

Није било другог осјећања. Глад је остала у својој логи, а и ситост. Љубав већ ноћима не долази на посао, сан се шуња – нејак да се примакне а страшлив да побјегне, смијех постоји само у читанкама за четврти разред основне школе (51).

цвијећа, а младо јунско сунце миловало је позорницу крај богомоље. Са дрвеног зида иза позорнице још нико није скинуо ексерима приковане српску тробојку и фотографије предсједника и генерала, а голубови, љетне пахуљице, спуштали су се са нагорјелог звоника на остатке јучерашње трпезе и кљуцали мрвице. („Видовдан, Свети Димитрије и златни ланчић”: 37); Тога јуда над Игалом се небо циједило и од топлоте слијевало у море. Туристи су жагорили по препуним плажама и ресторанима а домаћини задовољно трљали руке, очекујући добру зараду. („Први плес”: 43); Из влажног сутерена није могао да види посљедње дане августа како милују земљу. (“Бијели облаци над Хаџићима”: 53); Стефану је скоро седам година, и топли септембарски дан, окићен зрелим јабукама и дуњама, његов је први дан школе. („Стефан Чвока”: 57); Дјеца су сједила крај помодреле Бистрице, послушкивала мукле детонације и играла се „човјече не љути се”. Улог су били љешници. Овај октобар их је донио пуним торбама. („Љешници”: 63); Кад у новембру дуне вјетар преко Гатачког поља, дјеца у Автовцу бјеже што ближе мајкама или неком од старије браће и сестара. („Гатачка прича о рату”: 69).

Ако је на почетку приче дат опис мјесеца, онда се преко њега најчешће контрастира „љепота” каквог предратног догађаја са „нељепотом” ратног догађаја о коме прича говори, тако да микродискурс описа мјесеца служи као својеврсни увод у догађај и његове главне „јунске” – дјецу. На ширем плану контрастирају се (не)упоредљиво стање мира и ратно стање, при чему је ратно стање по правилу дато из перспективе дјеце што трпе посљедице рата.

И иначе, контраст је основни принцип што лежи у подлози структурисања свих Пржуљевих прича. И он „руководи” различитим типовима приповједачких поступака и релација. На различитим типовима контраста темељи се структура сваке Пржуљеве приче. Издвајамо оне најзначајније. На структурно-језичком плану контрастирају се дескриптивни и дијалогски микродискурси. Дескриптивни репрезентују говор аутора, језички су богати, одликује их интерференција простих и сложених потпуних реченица, преплитање комуникативне и фигуративне употребе језичких јединица⁸. Дијалогски микродискурси репрезентују говор ликова као туђи говор. И, за разлику од дескриптивних, сиромашни су како у погледу броја реплика тако и у погледу лексичког „богатства” реплика. Најчешће су у питању дијалози састављени од само двије-три репликае, с тим да је неријетко реплика говорника у форми питања, а реплика саговорника одговор сведен само на рему, као нпр.:

- Шта ти је јутрос рекао чика доктор?
- Ништа. („Бадње вече”: 6);

8 Уп. нпр.: У рано свитање, кад је сунце као блиједо дугме покушавало да се отргне од загрљаја Романије, стари стојадин је стигао на Пале, у болницу „Коран”. („Пут у снијегу”, 15).

- Тага, је ли ти то плачеш?
- Ма јок. Од умора и неспавања. („Пут у снијегу”: 17);
- Деда, деда, хајдемо на ријеку!
- Сутра, кћери, кад оздравиш. („Маријана и деда”: 28) и сл.

А и кад је у питању „вишереплични” дијалог, реплике су језички врло штуре:

- Хоће ли то, дјецо?!
- Хоће.
- Је ли то „не љути се човјече”?
- Аха.
- И ко је најбољи?
- Он – Миле показа на Синишу, а овај поносно укочи врат.
- А како игра ова дјевојчица – Шиш помази Марину по кестењастој коси.
- Онако.
- [...] („Љешници”: 64–65).

И лексичка и „репличка” шкртост дијалога у првом реду осликава карактеристику дјечијег дијалога уопште, а потом и сувишност дијалога у ситуацијама у којима најгласније говори тишина, као елементарни израз страха, увучености у себе, бриге... који опхрвавају ратним околностима притиснуту дјецу. Дијалогски и дескриптивни микродискурси диференцирани су и према типу стандардности у њима употријебљених језичких јединица. Дескриптивне дискурсе по правилу одликује употреба стандарднојезичких јединица, док ће се у дијалозима сусрести покоји жаргонизам и различити дијалектизми, посебно они фоностилемског типа настали редуковањем неке од фонема из стандарднојезичког облика, као нпр.:

- ‘Ајде да се играмо – Милица се одвоји од стакла и окрену ка брату. („Бадње вече”: 8);
- Ш’а је, јаро, је л’ те стра’?! („Стефан Чвока”: 60);
- ‘Ајмо, јаро, такси је стиг’о! („Стефан Чвока”: 59);
- Шта сам ти рек’о! („Љешници”: 65);
- Не зезај, Бобане, сви знамо да ти је оно ујакова портирска капа кад је још радио у „Енергоинвесту”. („Стари шљем”: 78);
- Види му фаце, к’о дијете на тути – опет деда не издржа. („Видовдан, Свети Димитрије и златни ланчић”: 41) и сл.

И у ауторски говор, посебно кад се приповиједа у првом лицу, дакле у ја-форми, а тад улогу наратора нужно има неко дијете, Пржуљ ће укључити и покоји жаргонизам, посебно жаргонизам *зезаји*, као нпр.:

Не знам шта је тиме хтио да каже. Мора да ме зезао. („Први плес”: 49); Прскали смо се хладном водом испод туша на плажи, лајали на *цукеле* које су госпође, на црвеној узици водиле на ћевапчиће. („Први плес”: 44); Бошко није знао да ли га то кум зеза или озбиљно мисли. („Бадње вече”: 8); Могли смо слободно да се играмо и зезамо по цио дан. („Први плес”: 43–44) и сл.

У већем броју прича контраст се успоставља између напуштеног родитељског дома и новог нужног „колективног смјештаја”. А такав је контраст присутан у чак пет Пржуљевих прича: „Бадње вече”, „Пут у снијегу”, „Дјечак и пас”, „Маријана и деда” и „Стефан Чвока”. Насилно измјештање из родитељског дома по правилу значи и прекид „љепоте” дјетињства, призива успомене, тако да нови присилни боравак одражава „тегобу” избјеглиштва, које најдубље оживље оставља управо у дјечијој души. Чезњу за напуштеним домом можда најбоље репрезентују ријечи мале Маријане упућене деди, док јој прича о томе како вјeverица чува своју кућу на дрвету: „А деда, ко чува нашу кућу у Илијашу?!” („Маријана и деда”: 27).

А са контрастом властитог и избјегличког дома у директној је вези и контраст татине (не)присутности у дому. Родитељски дом имплицира породично заједништво, не само мајчино но и очево присуство. „Колективни” или „нужни смјештај” након напуштања родитељског дома не подразумева само чежњу за старим домом него и за оцем. „Тата” по правилу више није с дјецом у том „колективном” или „нужном” смјештају. Он је „на линији”, „на фронту”, „на ратишту”. Он је на бранику Републике Српске. Зато је у највећем броју прича из збирке *Дјеца са њранице* наглашена брига и чежња за татом. Милица и Бошко се моле „да Бог... сачува тату на терену на Трескавици” („Бадње вече”); дјечак Горан Деба незадовољан је што отац није више са њим него је „на линији”, али и тиме што „отац ћути кад дође с линије, и све је безвезе” („Мај у Касиндолској”); мајка је Пећи читала приче „док је Ненад још био у стомаку и док су чекали тату у избјеглиштву у Бањалуци” („Видовдан, Свети Димитрије и златни ланчић”); Соња каже да је дошла у Игало с другарицама „док ми тата не стигне”, а он је „на Озрену, још ратује” („Први плес”); „Боже, чувај ми тату”, кришом се прекрсти Ивана, док „седмогодишњи Драган из Хаџића само жели да му отац дође кући жив” („Бијели облаци над Хаџићима”); Чим је отац дошао с фронта да их мало обиђе, Стефан му се бацио у наручје („Стефан Чвока”); Стефан Чвока првог дана учитељици рецитије пјесмицу: „Када једном не буде рата / и кад сунце огрије дан / вратиће се и мој тата / спустиће ми птичицу на длан / Малу птицу, црвених крила” („Стефан Чвока”); „Кад мене нема код куће, ти треба да бринеш и чуваш породицу. Прави мушкарац је увијек тај који на своја плећа прима све муке породице и отаџбине”. Тако је отац, борац Гатачке бригаде, прије него што би кренуо на ратни терен, говорио осмогодишњем

Петру. Дјечак се трудио да испуни очеве жеље и ничега се није плашио. Тако је, барем, себе убјеђивао, али би му ноћу новембарски вјетар увијек изгледао страشان. Кад би се отац вратио с терена, Петар би му подносио извјештај шта је радио протеклих дана („Гатачка прича о рату”). Зато је дјечија радост при сусрету с ишчекиваним оцем готово неизмјерна:

- Дјецо, Христос се роди – на вратима је стајао уморан, прљав, необријан војник, али Милици и Бошку најљепши и најјачи на свијету.
- Тата!!! – обоје весело потрчаше у широко и топло наручје. („Бадње вече”); Милорад отвори очи и погледа у два пара смећих очију, која су га весело гледала из два кревета са чистом бијелом постељином:
- Тата, је ли ти то плачеш?
- Ма јок. Од умора и неспавања.
- У себи је захваљивао Богу што се сви снови не остварују. („Пут у снијегу”); У бијелој чистој соби крај његовог кревета стајали су отац, мајка и Гавро.
- Је ли те, хајдуче мој, било страх – смјешкао му се отац, а Драган му је под очима видио тамне подочњаке од дугог неспавања. („Бијели облаци над Хаџићима”) и сл.

Пржуљ прави можда најљепши, антологијски контраст градирањем двију Борисових љубави: љубави према оцу и љубави према Соњи, дјевојчици што ју је упознао у Игалу, гдје га је с групом дјеце из Републике Српске што су „рањена у овом рату”, послала „некаква норвешка хуманитарна организација”. А ту градацију љубави даје сам дјечак Борис ријечима: „Она је причала о свом оцу, који негдје на Озрену, негдје око Возуће, предводи српске диверзанте и убацује их дубоко у муслиманску позадину. Показала ми је и његову слику: насмијани бркајлија у шареној униформи, са хеклером у рукама. Мени је било мало криво што ми је отац погинуо на почетку рата, и то од гранате, док је ишао да нам донесе воде, па нисам могао нимало да се хвалишем” („Први плес”: 46). А слика дјечијег карактера те љубави, опет из Борисове перспективе, без сумње је антологијска. Једна од најуспјелијих Пржуљевих унутрашњих карактеризација дјечијег „погледа на свијет” и љубав. Дјечак Борис ће, наиме, као наратор рећи: „Наредна два дана дружио сам се само са Соњом. Учио сам је да игра реми, заједно смо читали „Дневник једне Ане”, а дјечаци и дјевојчице из групе престали су да се љуте на нас. Само би Јово, кад год би наишао поред мене, говорио: – Ромео! Не знам шта је тиме хтио да каже. Мора да ме зезао.” („Први плес”: 49).

А врхунац те Борисове прве дјечије љубави доноси посљедња реченица приче у функцији поенте: „Чим напуним једанаест година, питаћу маму да ме одведе у Добој, у Ђупријску улицу, да упитам једну Соњу да се уда за мене.” („Први плес”: 49).

Принцип контраста у подлози је Пржуљевог одсликавања српских и страних војника, ифороваца. Иако се српска војска у највећем броју прича представља синегодохално преко учешћа тате у њој, у једној је причи – у причи „Љешници” – описан сусрет и разговор дјеце са српским војницима које предводи командир Шиш. Прича има тужан крај јер дјеца сазнају да „три дана касније, Шиш и сви његови борци нису се вратили са Трескавице”. У чак три приче Пржуљ описује дјечије догађаје и доживљаје са војницима Ифора, из различитих земаља, и то у причама „Дјечак и пас”, „Видовдан, Свети Димитрије и златни ланчић” и „Стари шљем”. Догађаји везани за два ифоровца из Енглеске, и то Џека Сандерса из Манчестера, у причи „Дјечак и пас”, и Чарлија из Ливерпула, у причи „Видовдан, Свети Димитрије и златни ланчић”, на најбољи начин показују како је писац избјегао доношење једностраних негативних закључака о страним војницима уопште. Један догађај, онај са Џеком Сандерсом, показује сву безосјећајност и непријатељство ифоровца, који хладнокрвно убија пса Меду, најдражег пријатеља дјечака Милана, када он почиње у борби надјачавати његовог пса: у тренутку кад Милан свом Меди не да да повриједи ифоровог пса, Џек Сандерс запуца и „метак прође Меди кроз главу”. И док је Милан плакао за псом, „Џек Сандерс је гладио своју пушку и пио шкотски виски”. Потпуно супротан, позитиван примјер представља догађај с Чарлијем из Ливерпула. Чарли на крштењу малог Ненада „са врата скиде дебели златни ланчић са златним крстом и сребрном војничком плочицом и објеси га Ненаду о врат”. Чарли објашњава да је и он као и Ненад „рођен два мјесеца послје очеве погибије у џунглама Вијетнама. Њих двојица се никад нису нити ће се кад срести под овим небом. Иза оца остао му је овај ланчић са крстом и сребрном плочицом, који је њему оставио његов отац. Сад Чарли у Ливерпулу има три кћерке и жао му је што се војнички занат у његовој породици с њиме завршава, и зато одавно тражи дјечака којем ће поклонити своје наслеђе. У Ненаду је видио себе од прије тридесет и неколико година, и жао му је дјечака, али жели да он овај ланчић остави својим синовима и да нико никад више не ратује”. У трећој причи, „Стари шљем”, ифоровци су војници из Њемачке, с којима четири дјечака из Брчког „тргују”. Један од ифороваца, Ханс, жели за свог дједа који је био у Другоме рату на Сремском фронту да купи „партизанску капу Бобановог дједа”, јер ће му та капа „сигурно бити најдражи поклон за рођендан”. Потом му један од дјечака, Небојша, понуди да откупи и „један њемачки гвоздени шљем, који је мој дједа заробио негдје у шуми четрдесет и пете”. И док иду да предају шљем, дјечаци се поколебају питајући се „што да окупаторима продајемо оно што су им наше деде заробиле”, а за капу знају да је „оно Бобановог ујака портирска капа кад је још радио у `Енергоинвесту`, и одлуче да не дају шљем гестаповцима, него га Небојша баца на ивицу пута, а снијег све покри”. Причом као да је Пржуљ желио показати да без

Нијемаца нема ратова на Балкану, али и то да „српски симболи” и понос чак ни код српске дјеце никада нису били за продају.

ЗАКЉУЧАК

У збирци догађаји захватају цјелином или дијелом велики број мјеста Републике Српске (Грбавицу, Неџариће, Бућа поток, Добрињу као дијелове Сарајева, па Хаџиће, Илијаш, Вогошћу, Пале као мјеста из околине Сарајева, а потом мјеста широм Српске: Миљевину, Грахово, Приједор, Бањалуку, Добој, Брчко, Гацко и Автовац).

У цијелој збирци Пржуљ је избјегао црно-бијело сликање контрастираних појава и лица, дао дјечију душу на длану, њихове страхове, љубав, бригу, радости, снове, уз мијешање ратне и сањане нератне стварности. Свему томе језик и стил су потпуно сагласни. А све то показује да је у питању врло вриједна, умјетнички врло успјела, чак одлична збирка прича за децу. И то збирка о дјечи за децу, али и за одрасле као читаоце. Уз то је „аутор зналачки избјегао дидактичку позицију, увелико отрцану и израбљену у књижевности за најмлађе; напротив, Пржуљ је својим причама показао да још увијек умије да буде дијете, односно, да потпуно осјети догађаје из дјечјег угла” (Самарџија 1997: 82).

ИЗВОРИ

Жељко Пржуљ, *Дјеца са іранице*, Пале: СРНА, 1997.

ЛИТЕРАТУРА

Ковачевић (2012): Милош Ковачевић, *Линівосіилисііика књижевноі ііексііа*, Београд: СКЗ.

Ковачевић (2016): Милош Ковачевић, Поступци стилске пререгистрације у Тохољевим приповијеткама, предговор књизи Мирослава Тохоља *Врсііа која изумире: изабране ііриіовијетііке*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, Просвјетино књижевно коло, коло 12, књ. 33, 5–32.

Љуштановић (2012): Јован Љуштановић, Деца, рат и културне разлике: два романа за децу с темагом из рата у Босни, *Књижевности за децу у оілегалу кулііуре*, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 147–152.

Петровић (2008): Тихомир Петровић, *Исііорија срііске књижевносііи за децу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Поповић (2007): Ранко Поповић, *Завјетно ѓамћење ѓјесме: сѓварносни конѓексѓи срѓске ѓоезије с краја 20. вијека*, Источно Сарајево: Завод за уѓбенике и наставна средства.

Самарѓија (1997): Радослав Самарѓија, Најзначајнија коцкица у мозаику минулог рата, поговор књизи Жељка Пржуља *Дјеца са ѓранице*, Пале: СРНА, 81–83.

Miloš M. Kovačević
University of Belgrade
Faculty of Philology
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts

LANGUAGE AND STYLE OF THE ONLY SERBIAN COLLECTION OF STORIES FOR CHILDREN ON THE THEME OF THE CIVIL WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: From the point of view of narratology and linguostylistics, the paper analyses Zeljko Przulj's collection of stories for children *Children from the Border*. It is a unique collection in many ways. Not only is it the only Przulj's collection of stories for children, but it is, amongst the books that thematize the last defensive-patriotic war, the only collection of stories which describes children's experience of war and their suffering. The paper analyses stylistic and linguistic characteristics of the Przulj's collection. It has been shown that all the characteristics are conditioned by children's lives during the war, not only from the point of view of thematics, but also from the point of view of narratology and linguostylistics.

The dominant structural principle of the collection is contrast, to which all the other stylistic devices are subordinated. Descriptive and dialogical micro-discourses are contrasted; they contrast the author's speech and characters' speech. The descriptive and the dialogical micro-discourses are distinguished according to the level of standardization of the lexical units. The descriptive discourses are generally characterized by the units that belong to the standard language, while the dialogues contain jargonisms and dialecticisms. In a number of stories, the devastated home and the "collective accommodation" are contrasted. This contrast is directly connected to the one appearing between the presence and the absence of the father of a family. The description of Serbian soldiers is in contrast with the description of IFOR Mission soldiers as well. However, the best contrast in the Przulj's collection is the one between Boris' love towards his father (killed in the war) and towards Sonja, a little girl he met in Igalo.

The contrasted events and characters are not depicted as extremely positive/negative; instead, Przulj writes about children's soul, their fears, love, concerns, joy, dreams, combining the reality of war with the dreams of peace. The language and style are in complete accordance with these characteristics.

Key words: Zeljko Przulj, children's literature, war literature, stylistic and linguistic devices, contrast.